

Hitz eztik mihia zaurtzen ez dik

Zenbait gogoeta kalifikazioaren gainean

KARLOS DEL OLMO

Sarrera

Vidal Lamiquiz-en arabera (1975, 287. or.), ez Greziako gramatikariek, ez Erromakoek ere (hauek aurrekoen zuzeneko oinordeko "zuzenak" izanik), ez zuten adjetibo gramatika-kategoria independente gisa sailkatu. Normalean aditzen sailean barneratzen zuten eta azken hau predikatutzat jotzen zuten, bertan izen-predikatuak aztertzen ziharduten.

Mediterraneo aldean agertu zen lehenengo eskola-gramatika, Dioniso Traziakoarenean, alegia, "epiteto" terminoa agertzen da, izen-espezietariko bat gisa, hau da, adjetiboari izen-izaera damaio. Donatok Erdi Aroan eginiko *tractatus*-ean adjetiboaren izen arruntaren azpisailetakoa bat dela dio.

Izena eta adjetiboaren bereizten lehenengoak gramatikari eskolastikoak izan ziren. Bereizketa hedatuz doa eta Tomas de Erfurt-ek, garaiko irizpide "modista" deritzenei eutsita, adjetibo izendapenak, nola edo hala, besteri atxekia esan nahi ei zuela aldarrikatzen du.

Nebriak adjetiboaren balio kualitatiboa nabarmentzen du, baita izenarekiko lotura ere. XVIII. mendean osagai independente-tzat jotzen dira, Espainiako Akademiak gramatikaren 1870. argitalpenean adjetibo-izenaren baitan, adjetibo ere izendatzen duela; bi atal bereiziko ditu, kalifikatzaileak eta determinatzaileak, beti ere izenari loturik bitzuak.

Hjelmsleven eta beste teorialari batzuen aburuz, adjetiboaren izen-sintagmaren osagai bigarren mailakoa da, sintagmaren oinarria den izenean nolabaiteko eragina duela.

Esan behar da oso harreman estua dagoela izenaren eta adjetiboaren artean, diskurtsoan elkarrekiko erabateko desberdintasunak dituzten arren. Hizkuntzan dena mugimendua da: hizlariak orokortasuna azaltzeko modu aferente eta itxi bati eusten badio, izena, sustantiboa, erabiliko du, aurreranzko izaera izanik, proposatu egiten duelako. Adibidez, *mina*. Baina beste higidura bati ere lotu ahal izango dio, adjetiboaren erabiliaz, atzeranzko izaeraz, suposatuta egiten duelako. Bi-

garren honetan **mingarri**, **minbera**... erabiliko ditu. Mina berba mina bera denotatzeko baino ezin da erabili, mingarria, minbera eta enparauak, aldiz, hainbat gauzari lot da-kizkieke, baina beti beharko dute aurretiazko euskarriren bat.

Zergatik, beraz, adjetibazioari buruzko artikulua bat itzulpenezko aldizkari batean? Abiarazlea han hemenka askotan esandako Peio Kaikuren egia horietako bat: "Euskara pobre da oso adjetiboen sailean". Baliteke, adjetibotzat hiztegiek jasotako berbak baino jotzen ez badira, bestelako adjetibazio-mota guztiak alhora uzten direla. Artikulu honek, adibideak erakutsita, topiko tipiko hori hautsi nahi du, euskarak hamaikaxo adjetibakera dituela agirian jarriaz. Fincan, hizkuntzak gramatika bat eta hiztegi bat baino ez direlako uste erdi ustela dago jatorrian: Couse-riek maiz esan bezala, ezinezkoa da hizkuntza osotasunean deskribatzea. Gehien-gehienez, bere osagarri batzuen berri eman ahal izango da une jakin edo egoera baterako, diakronian zein sinkronian, hizkuntza etengabe aldatzen ari den sistema izanik. Hiztun guztien berbaldiak jasotzerik ez dagoenetik... Horrela, hiztegiek, maiz, banan-banako zuzeneko baliokidetzen berri baino ez dute ematen eta, litekeena da hiztegian jasotako hitza, maiztasunez, hiztegian jasotzen ez den esamolderen bat baino gutxiago erabilia izatea.

Peter Newmark-ek dioenez (1992, 237. or.), itzultzaileak lanabes oinarritzko gisa hizkuntza bakarreko hiztegiak erabiliko ditu. Elebidunak bigarren maila batean leudeke, askotan lagungarriak izan beharrean, galbidea baitira, hain zuzen ere gehienetan hitzen banan-banako harremanei baino begiratzen ez dietelako. Zergatik adjetiboa beti beste

adjetibo batez eman behar? Eta hori itzultzen ari diren bi hizkuntzen arteko norabide biotan. Esate baterako, erdal "panzudo" hitza euskaraz eman nahi izatekotan, zein hiztegitan aurkitu lapurterazko adibide hau "gizon zorro handia"? Eta alderantziz?

J. M. Agirrerren berbetan, (1991, 628. or.), "Kategorizatze hau (adjetibazioa) ere aski oinarritzkoa eta emankorra da, karakterizazio, kalifikazio edo balorazioak egiteko bideak eskaintzen bait ditu (...). Bestalde, adjetibatzea, propioki, epiteto eta atributo funtzioetan obratzen da (...)"

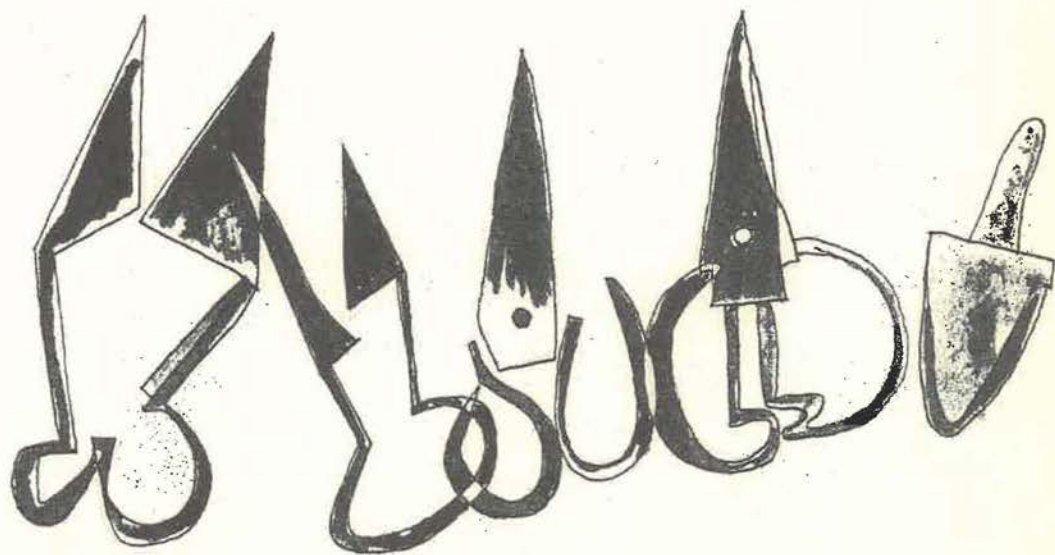
Adjetiboaz ari garela, Mitxelenak (1970, 68. or.) esandakoa hitzez hitz jasotzea ezin argigarriagoa da: "Está claro que, en vasco, adjetivos y sustantivos no están tan claramente diferenciados como en una lengua románica con *moción* (...) o como en inglés mismo (...). Esto hace posible que, en el plano sincrónico, Martinet negara, frente a Lafon, todo fundamento a una distinción *sust. / adj.* en vasco y, sobre todo, que, en el terreno diacrónico en que ahora nos movemos, el paso de una clase de palabras a otra, excepcional en una lengua románica, por ej., en el sentido *sust. → adj.* (cf. *una mujer bandera* o fr. *une cuite maison*), aunque no a la inversa, no encuentre mayor obstáculo entre nosotros". Beraz, kategoriaz aldatze hori halako erraza izanda, ez da harritzekoa euskarak askok uste baino adjetibo gehiago izatea.

Bestalde, ezin ahaztuko da P. Laffitek esandakoa (1962, 133. or.), alegia: "Un bon dictionnaire basque devrait indiquer pour chaque adjectif: 1° s'il s'emploie comme épithète; 2° quelle forme il agréé comme attribut et apposition; 3° le changement de sens qu'entraîne le changement de forme; 4° comment se construit son complément, quand il

en a". Badirudi ezer gutxi egin dela Laffitek hori esan zuenetik.

Baina, ezin amaitu, hasierako lerrootan esandakoari beste behako bat botatzeko: adjetibazioa ikertzearen arazorik nagusia adjetiboarena oso kategoria lausoa izatean datza. Ikusi besterik ez dago L. Villasantek zer dioen (1983, 153. or.): "La omisión (de la categoría gramatical de las palabras) se explica, en parte, por la dificultad real que ello entraña muchas veces, ya que en vasco, con más frecuencia que en castellano, una misma palabra puede realizar funciones que corresponden a diversas categorías gramaticales, y a veces se halla uno perplejo a la hora de decidir a cuál categoría pertenecen algunos vocablos. Por de pronto, son muy abundantes en vasco los adjetivos que se adverbializan. También en castellano se conoce este hecho. "Dale duro"- *Eman gogor*. Pero en vasco es mucho más frecuente y común". Zer

sailkapen-motari hel dakioke euskaraz adjetiboaren zeregina betetzen duten elementu edo baliabide (kategoria?) guztien berri emateko? Aurrerago ikusiko denez, artikulua honetan hiru eredu desberdin agertzen dira, hirurak osagabeak, ezin baitezakete adjetibakera guztien berri eman. Agian, irizpide morfologiko edo sintaktikoak baino, funtzionalak erabili behar lirateke, alegia, euskaraz adjetibo-zeregina bete ditzaketen elementu funtzionalen zerrenda eratu eta edozein hitz, sintagma edo dena delako unitate adjetibo izateko gaitzen dituzten mekanismo funtzionalak zedarritu. Zeren, bai Euskaltzaindiak, bai Altzok, harridurazko perpausa bera edo izen beraren errepikapena bezalako hizkuntz elementuak kokatzen baituzte adjetibo-bihurkarien artean. Agian, arinago amaituko litzateke zer ezin den adjetibo izan definituz gero.

1. Euskaltzaindiaren ikuspegia

Euskaltzaindiak (1985, 241. orrialdetik aurrera) adjetiboak bi talde handitan sailkatzen ditu: izenondoak eta izenlagunak. Izenari ezezik, predikatu osoari ere erants daioke. Kokapenari dagokionez, leku bitan ager daiteke: izen sintagma baten barnean izen bati lagunduta, nahiz predikatuaren barruan osagarri predikatiboa osatzeko.

Izenondoa egun izenaren eskuinean joan ohi den arren, ez da lekukotasunik falta ezker kokapenaz den bezanbatean. Ez dira bakanak, bestalde, ezker zein eskuin doazkeenak. Bestalde, hitz-elkarketatik (izen-elkarketatik: euskara + langileria → **euskal langileria**) izenen aurrean doazen adjetibo modukoak ere agertzen dira.

Salbuespenak albuespen, izenondoa euskaraz izenaren esku bitara azaltzen da. Izenondo bat baino gehiago izarekotan, nongotasuna adierazten duena aurretik doa, gainontzekoak atzetik, normalean, izenondo horiek izenari erasten dioten informaziorik garrantzitsucua izenaren albo-alboan doala baderakegu. “Beraz, badirudi izenondoen ordena sujetiboa dela” (1985, 248. or.); irizpide aipagarria luze-laburrarena litzatekeela: laburrarena lehen, luzeagoa gero. Hitz elkartuak ere izenondoak izan daitezke.

Partizipioa, Euskaltzaindiak esan bezala (1985, 250. or.), aditz-adjetibo bat besterik ez da. Zeharo lexikalizaturik dagoenean izenondoaren lekuan agertuko da:

haur ongi ikasiek ez dute horrelakorik esaten

Baina izenlagun gisa ere joan ohi da batez ere partizipiodun osagai hori perpaus oso bat denean:

ongi ikasi haur batzuk

ongi ikasitako haur batzuk

Eta luzeegia denean, aposizioan ere:

haur bat, ongi ikasia, etorri zaigu

Partizipiotik datozen adjetibo horiek predikatuan ere ager daitezke:

pertsona hori nekatua da

gauza hori mila bider esana da

Zenbait adjetibok mugatzailerik gabe agertzeko joera dute: “zoriontsu, dohatsu, libre, berdin...”

libre da gizona nahi duena egiteko

Beste batzuk beti osagarri predikatiboe-tan agertzen dira eta inoiz ez izen-sintagma baten barnean: “gai, gauza, aihur, haizu, zilegi, sori, bide,... (eta beharbada “komeni, ados, akort...”)). Hala ere, adjetibo soilak diren ala aditz-esapide zalentzan dago:

ezkontzaren haustea lege da, baina ez zilegi

Izen batzuk adjetibo gisa erabiltzen dira, batez ere inoren egoera adierazten duten izen adjetibotuak izanik: “bildur, gose, haserre, ahalge, lotsa...”. Hauek ere mugatzailerik gabeak dira:

haserre da mutila

Perpaus txertatu bati dagokiola, mugagabea doake adjetibo-sintagma (“on, hobe, zail, gaitz...”):

On da eskolatzea.

Horrelakoetan mugatuak ere zilegi diren arren, mugagabeoi hizkera landuaren kutsua daria, antza.

Adjetibo-segidetan, ez da bitxia mugagabera jotzea, mugatuaren kalterik gabe:

Jauna, zure grazia ez da handi, azkar eta gozo?

Jauna, zure grazia ez da handi, azkar eta gozoa?

Jauna, zure grazia ez da handia, azkarra eta gozoa?

Adjetiboak maila-adberbioren bat due-nean, bereziki -ago konparazio-atzizkia, joera handia dago mugatzailea ez jartzeko, nahiz mugatua ere agertzen den; -egi atzikiaz ere bietara jokatu ohi da. Superlatiboa, aldiz, beti mugatua:

horiek guztiak baino ederrago(a) da

etxe hori handiegi(a) da

zu zara ederrena

Izenlagunez osaturikoetan beharrezkoa da artikulua:

liburu hori plastikozkoa da

Adjetiboak osagarriak har ditzake, per-paus osoak edo bestelako izen sintagmak:

Ez naiz zuen arazoak konpontzeko gai

Elizari hurbil dago Joxanen etxea

Adjetiboen sailean kategori aldaketak ere gertatzen dira, direla adjetiboak sorburuak, direla emaitzak:

sagardoaren gozoa

nekearen handia

adin gara (adin bereko gara)

Kategori aldaketa horietako batzuetan, nolabaiteko metaforak sortzen dira:

pertsona oiloa

emazte zilar hori!

Izenondo baten maila adierazteko euska-rak hainbat bide darabiltza:

• marka fonetikoak:

- azentua: *jáatorra*

- palatalizazioa: ur *hotxa*

- kontsonanteen ezaugarriak aldatzea: *harrroa*

• marka morfologikoak

- atzizkiak: *beransko, harroko, ilunsa, lotsatuxe, handixeago, handitzar, beltzaran-txo, gorrats/gorrail/gorritsu/gorriantx, ga-ziantz...*

- errepikapena: *polit-polita*

• maila-adberbioak eta zenbatzaile batzuk:

- goi-maila: *oso polita, erabat aspertuak, biziki neska atseгина, alai askoa, ondo ga-lanta...*

- askitasuna: *lan zail samarra, nahikoa neska polita, aski aberatsak...*

- ezeztapena: *etxe hau ez da batere polita*

Adjetibazioaren gainean aritzean, ezin alboratuzkoa da konparazioa, finean oso bide emankorra ez ezik, maiztasun handikoa ere baita hizkuntzaren erregistro desberdinetan:

sagarrik handiena har ezazu

emaitza hobea lortu beharrean zaude

etxe hori handiago(a) da

etxe hori beste hura baino handiagoa da

zu baino biziki (aise/anitzez/askoz ere/ dexente...) handiagoa da

gero eta politagoa da nobela hau

gero eta auto politagoak

zenbat (eta) zaharrago, hainbat (eta) petralago

zaharrago eta txarrago

aldian baino aldian gaiztoagoa

zenbatenaz gosea handiagoa, hanbatenaz janaria gozoagoa

zein baino zein ederragoak
ezinago ederra / ezin ederragoa
polita baino politagoa
hura are handiagoa da
oraindik ere zaharragoa
ni bainoago den bat
zauriak gordintzenago
handiegia da
etxe lar handia
zurea nirea bezain garestia da
honen/horren/hain ederra bada, har ezazu

Izenlagunei atzera ere heldurik, adjetibo horiek -en edo -ko kasu-markak izan eta izenaren ezker partean paratzen ditugula esan:

etxeko lanak egin ditut
aitaren etxea

Atzizki horietako batek (-ko, alegia) izenlagunak osatzea du zeregin. Badirudi erlatibo baten ordaina izan daitekeela adizlagun gehienetan:

zurekiko harremanak = zurekin + ko harremanak
= zurekin ditudan harremanak

Beste deklinabide-atzizkiek ez bezala, nolabaiteko lotura dagoela baino ez du adierazten. Hala ere, -ko horren aurrean doana ez da beti adizlaguna izaten, baina ez dirudi harritzeko moduko gauza denik, honelakoe-tan adjetiboen antzeko zerbait dagoela esan baitaiteke, eta gauza jakina da -ko adjetiboek ere erants dakiekena:

bihotz oneko neska

Beste atzizkiak, -ren-ek, gehienetan, -ko-k ez bezalako erlazioa adierazten du:

etxearen jabea # etxeko jabea

Azkenik, esan beharra dago adjetiboaren zereginak aposizioan doan izen batek edo izen-sintagma batek betetzen duela:

Axular, gure idazle handiak, idatzi zuen bezala...

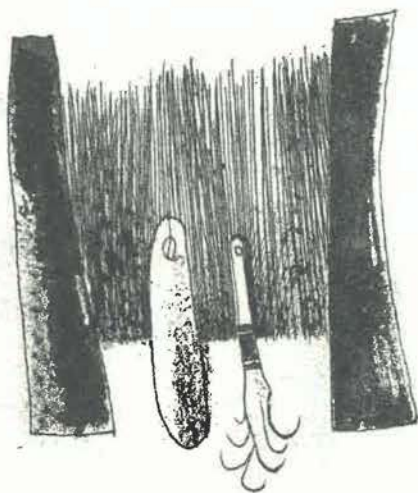
Alberdi anderea

amona Josefina

andre Madalen

On Ramon agurgarria

Honainokoa Euskaltzaindiak "Lehen Urratsak I" izenekoan adjetiboari eskainitako sailaren laburpena, agortzaila izateko asmorik gabe, ikuspegi sistematizatu-eredu bat eskaintzea beste helbururik ez da izan, segituan jasoko denarekin alderatzeko. Bigarrena 1961ean argitaraturiko lan bat hartzen du abiaburu, Diego J. de Alzo-ren "Estudio sobre el euskara hablado" delakoa, Mitxelena-ren laudoriak jaso zituen arren, egun ahaztuxe dagoen oinarritzko lan gogoangarria delakoan.

2. Ahozko erabilkeran ezagunak diren adjetibazio-bideak. Altzo-ren ekarria.

Atal hau osatzeko, esan legez, Altzo-ren "Estudio sobre el euskara hablado" liburuan jasotako sailkapena eta materialak erabili dira batez ere. Liburua 1961ean argitaratu zenez gero, litekeena da egileak emandako sailkapen edo kategoría gramatikal batzuk bat ez etortzea egun korritzen dutenekin, adibidez, aurreko sarreran Euskaltzaindiaren "Lehen Urratsak -I" gramatikatik harturikoeekin. Dena den, gramatikan kontzeptuak eta terminoak oso aldakorak dira, lekuko, Euskaltzaindiak berak azken urteotan eginiko terminologi aldaketa batzuk. Finean, lan horren balioa gipuzkeraz eta goi nafarreraz herriak erabilitako hainbat baliabideren berri eskaintzea izan zen, literaturaren bidetik zertxobait urrunduta. Hizkera idatzian eta ahozkoan ia baliabide berberak agertzen dira, baina, antza denez (sakonago ikertu beharra baitago) maiztasunak ez dira berdin-berdinak usadio biotan.

2.1. Aditzetatik eratorriak

Euskaraz, beste hizkuntza askotan legez, adjetibo-aldra garrantzitsu bat aditzetatik dator, zelan edo halan; erlatibozko egiturak ere adjetibotzat jo daitezkeelarik. Beraz, ez da harritzekoa askok uste baino sail handiagoa topatzea euskal adjetiboen artean, adjetibaziorako bide batzuk, ahor koxka, hiztegietan nekez jasotzekoak izateagatik, eremu lauso batean egoten direlarik, nork indar eta abia berria eman zain, ahozko eta ekanduzko usuarioetan izan duten zeregina hizkera landuan ere ikus dadin, beti ere erdal adjetibazio-eremu semantikoen menpean egoteke.

2.1.1. Aposizioak

- Atzizkirik gabeak:

aditu gauzak (AN): cosas oidas

egon ura (G): agua estancada

- -ko atzizkiaz:

adituko gauzak (AN) : cosas que se han oido

Arizkunen egoneko ura (AN): agua que estuvo en Arizkun

- -ta atzizkia gehiturik:

lotuta dantza (AN): baile agarrado

bada han nik eramanda kaliza (G): hay allí un caliz que llevé yo

- -tako atzizkia gehiturik:

atzo etorritako gizona (G): el hombre venido ayer

santa ustetakoa da (G): de las tenidas por santa

lanak egindako agiria (G): certificado de haber hecho los trabajos

2.1.2. Postposizioak

gizon asko sufritua da (G): hombre que ha sufrido mucho

ez dut gaizki nahirik (G): no he tenido intención de hacer mal

etxean dut ahizpa atakeak emana (AN): la hermana a quien dió el ataque

nahi gaizto egonik ez dut: no tengo ningún deseo consentido

2.1.3. Ezezkoak

izan ditut egite batzuk ez egin beharrak (G): he hecho actos que no debía hacer hecho

egin behar ezak (AN): actos que no debían haberse hecho

etorri gabe bati (G): a uno que no vino ez-urte (B); año estéril

2.1.4. Aditzari -t(z)eko edo behar/beharrizko gehituta sortutakoak

mahaian jartzeko aulkiak (G): asientos a poner en la mesa

lan egin beharrak baditut (AN): AN): trabajos que debo hacer

2.1.5. Aditzari -la erantsita sorturikoak

hamasei mila pezeta egin zuela behia erosi nuen (AN): compré una vaca que valió dieciséis mil pesetas.

lainoak dira laster pasatzen direla (G): hay nubes que pasan pronto

2.1.6. Aditzari -lako erantsita sorturikoak

Tomas delako hori (G): ese a quien llaman Tomás

adiskide zuelako hura (G): aquel a quien tenía por amigo

dakidalako hutsik ez dut (G): no tengo falta conocida por mí

2.1.7. Aditzari -n erantsita sorturikoak

a). -n agerian dutela

hura jaio zen herria (G): el pueblo en el que nació

harek ekarri duen ogia (G): el pan que ha traído

b) -n elipsian dagoela

• Nahi izan-etikoak

badira aitortu eta jaunartu nahiak (AN): hay quienes quieren confesar y comulgar

• Duen eliptikoa

gizon hanka motz(duen)a (G): hombre paticorto

• Den eliptikoa

lanik ez (den) garaian (G): tiempo desocupado

hau ezin (den) denboran: tiempo en que no se puede esto

• Ahal izan-etikakoak

ahal guztian, ahal guztietan (G): todas las veces que se puede/a

• Bestelakoak

Hori etortzen guztietan (AN): todas las veces que viene

Egin behar(diren)rak egin ditut (G): he hecho todas las cosas

Egin behar ez(diren)ak ez ditut egin (AN): no he hecho las que no tenía que hacer

Baziren egunak batere euririk ez (zela) (G): había días sin ninguna lluvia, en los que no llovía

2.1.8. -kodun adjetiboak, adjetibo-esaldi gisa

a) -ko gehi ekintza, grina, lekua, ezetza eta abarrak adierazten dituzten izenak

Behar: egun lan egin beharrekoak dira (L): días de necesidad u obligación de trabajar

lagun beharrekoa da hori (L): persona necesitada de compañía

Nahi: etorri nahikoak badira (AN): los que quieren venir

Kezka: kezka zerik ez dut (AN): no tengo motivo/cosa que me remuerda

Aurre: *aurreko gizona (G): el hombre de delante*

Izugarri: *izugarriko berria (AN): nueva espantosa*

Belaun: *belaunetako lohietan egon (G): meterse en barro (que llega) hasta las rodillas*

Lepo: *lepo beteko uretan sartu (G): meterse en aguas (que llegan) hasta el cuello*

b) -ko gehi deklinabide-atzizkidun izenak

-gana: *Jaungoikoaganako maitetasuna (G): amor de hacia Dios*

-ra: *Otsondorako bidea (AN): camino de a Otsondo*

-raino: *goitik uretarainoko bidea (G): el camino desde arriba hasta el agua*

-kin: *umeeikiko/oiioekikoa egin (G): hacerlo (tocante a) de con los niños, con las gallinas*

-z: *bidezko/ezinezko gauza (G; AN): cosa de justicia, cosa imposible*
oroituzko zera (AN): cosa hecha con advertencia

-tik: *zerutikoa, zerutikakoa (B): el (venido) del cielo*

Orohar, -ko atzizkiak izenak adjetibo bilakatzen ditu, izenak atzizkidunak izan zein izan ez:

aukerako gizonak (G): hombres escogidos
hitz errietakoak (AN): palabras de riña

2.2. Aditzak adjetiboen osagarri

a) Agian -z atzizkia elipsian dagoela
egin errazal/zaila: fácil/difícil de hacer

b) -z edo -tik elipsian daudela

egin berria: hecho recientemente

egin zaharra: hecho antiguamente

c) Agian -ko elipsian dagoela

minbera: delicado

d) Bete-ren hurrenkerarekiko berezitasuna

itsasontzi bete arrain ekarri zuten (G): barco lleno de pescado

e) Beste zenbait berezitasun

e') Postposizio gisa ez doazen adjetiboak

laster-lanak (G): trabajos de prisa

garratz-usaia (G): olor acre

gazte-denbora (G): tiempo de joven (honako hau beharkizuna izan daiteke)

alfer-lana (AN): trabajo inútil

behar-meza (AN): misa de obligación

asko tokitan (AN): en muchos sitios

gehien tokitan (AN): en la mayoría de los sitios

oker-bidea (G): camino torcido

zikin-solasak (AN): conversaciones obscenas

txiki-denbora (G): niñez

e'') -garren elipsian

biloba (bigarren iloba): biznieto

bibelarra (bigarren belarra): segundo corte de la hierba, segunda hierba

2.3 Aditz-izenetikakoak

mutilak jartzeko aulkiak (G): los asientos que hay que poner a los chicos

etxea garbitzeko da (G): la casa está por barrer

2.4 Artikulua adjetiboetan

- a) Azkenik agertzen den hitzari lotua

berri onak ekarri

ezin gauzak

hor da gizon bat orain etorria

- b) Partizipioekin honela agertzen da:

- Izan iragankorra

lana izan/izanal/izanik det

- Egon, eduki

lana eginal/eginik/eginda dago

lana eginal/eginik/eginda daukat

- Izan iragangaitza

etorri naiz

iloba joan zaio

iloba joana du

- Geroaldikoak

etorriko naiz

eginen dut

- c) Geroaldiko -tzeko

laguna etortzeko/etortzekoa da

laguna etortzeko/etortzekoa dut

2.5. Kualitate-izenak

Berezko edo metaforazko kontzeptu bakarra adierazita, izena, adjetiboa eta adberbioa izan daitezke. Besteak beste, honako hauek agertzen dira: ahal, alfer, agiri, aisa, aldagarri, apal, argi, arin, harro, babes, bakar, behar, berdin, bero, berri, bikain, bizkor, doi, eder, egarri, epel, ergel, eri, eroso, erraz, estu, etsai, ezin, ezti, garesti, gaizo, gaixo, gai, gaizto, garbi, gazte, gizen, gogor, gordin, gose, gorria, herren, hobe, hotz, huts, idor, igar, ilun, isil, itsusi, izugarri, jator, kaltegarri, lai-otz, laster, lasa, lasai, latz, lehor, lohi, makur,

maite, mami, min, mozkor, nabarmen, nagi, on, oker, ordain, txar, samin, zabal, zabar, zahar, zakar, zale, zelai, zikin, zintzo, zuzen, xuxen.

Sail honetan "IHESIRIK joan" "HANDIKIA", "JARRAIKIA" eta horrelako bakanka batzuk ere barne daude.

Aurreko zerrendari kantitatea adierazten duten batzuk gehitu behar zaizkio: asko, handi, bat, gehiago, gehiegi, gehien, gutxi, guzti, honenbeste, horrenbeste, hainbeste, larri, luze, koskor, oso, txiki.

Batzuetan hain eta horren adjetibo gisa ere erabiltzen dira:

ez nuen hain obedientzian egin (AN): no obré con tanta obediencia

2.6. Joskera berezidun batzuk:

haize-leku gogorra (AN): sitio de fuerte viento

bero-leku handia (G): sitio de gran calor

2.7. Adjetiboek esaldian duten kokapena

- Kalifikatiboak izenaren postposizio gisa *mendia handia*

- Kalifikatiboak aposizioan (salbuespenak)

alfer-bidea (G, AN): viaje inutil

azken tokia (AN): ul último lugar

asko tokitan (AN): en muchos sitios

oker bidea (G): camino torcido

zikin solasak (AN): conversaciones sucias

behar meza (AN): misa de obligación

garratz-usaia (G): olor ocre

txiki-denbora: tiempo de la niñez

- Erakusleak postposizio gisa

neska haulhoril/hura

- Erakusleak aposizioan (salbuespenak)
hau/hori/hura beroa!
hau bai dela beroa! (G): ¡esto sí que es calor!
- Izenorde genitibo edutezkoa aposizioan
gure maite hori: es/le amada/o nuestra/o
- Izenorde genitibo edutezkoa postposizioan (salbuespen bakan-bakana)
sasoia joan da gurea (G): ha desaparecido nuestra coyuntura
- Numeralak aposizio gisa (bat eta bi albuespena)
bi urte ditu
bigarren urtean doa
- -kodun mugatzaileak aposizioan
animen aldeko lanak
mutilei jartzeko mahaiak
urtean behingo jaunartzea (G): la comunión anual
- -kodunak postposizio gisa
kaja bat etxekoa badugu hemen (G): tenemos aquí una caja de casa
jan kalte egitekorik ez hartu (G) no tomar comida que le haga daño
- Erlatiboarena egiten duten partizipioak aposizioan
gure zuzendari izaneko (AN) izandako hura (G): aquel que fue nuestro director
- Partizipioa postposizioan
mahaia mutilei jartzekoa ekarri (G): traiga la mesa que hay que poner a los chicos
bada hemen gizon bat orain etorria (AN): hay aquí un hombre que ha venido ahora

- Metastasia
eskola bat egin dut hutsa (AN): he faltado a una clase
asko dago landarea (G): planta, haber, hay mucha

2.8. Adjetiboen modifikatzaileak

- Hagitz, arras, arrunt, franko, oso, sano eta enparauak postposizioan zein aposizioan agertzen dira

- Hain aposizioan joan ohi da.
- Bezain izena eta adjetiboaren artean edo bi adjetiboren artean.

2.9. Superlatiboa adjetiboetan:

2.9.1. Azentuaz eta bokala luzatzeaz:

- béehartsua: muy necesitado*
- póollita: muy bonito*
- záaaharra (G, AN): viejísimo*

2.9.2. Errepikapenezkoa:

- besterik da besterik (G): ser verdaderamente diferente*
- gain-gainekoa da (G): ser persona eminente*
- burdin txar-txar-txar bat (G): hierro pequeñísimo (?)*

2.9.3. Hitzak gehitzearen bitartezkoa. Hiru gradu lortzen dira:

- 1. gradua: hagitz, asko, aunitz, ondo, ongi, oso, arras, txit, txoil, honen/horren/hain ...
- 2. gradua:
- Azentu bidez:
áarras poliki (AN): en muy buen estado
- 1. graduak errepikaturik:
oso-oso ona da (G): es buenísimo/o
- Adberbioak eta adjetiboak gehituz:
halako, ahalena, eder, gaizto, porrokatu

gaizto ahalena (G): malo más que malo
halako ederra da (G): es hermosísimo

- Harridurazkocz:

huraxe bazen, bai, astotxo! (G): era un
grandísimo animal

• 3. gradua:

- Azentu bidez:

óoso ona da

- halako, ahalena, eder, gaizto, porroka-
 tu adjetibo-adberbioei silaba luzatuaz eta
 azentuatuaz lortuak:

langile póorrokotua (AN, G): muy-muy-
muy trabajador

Lehenengo graduko adberbioak errepika-
 tuta:

arras-arras-arras pozik (AN): contenta
sobremanera

Berealdiko, berebiziko, ikaragarri, ika-
ragarritzko, ikarazko, izugarri, puska,
huts... gehiturik:

on puska da (G): ser un/a buenazola

on hutsa zen (G): era buenísimo

izugarritzko lana (AN): trabajo enorme

• 4. gradua:

Azentu bidez eta bokalak lutzatuaz:

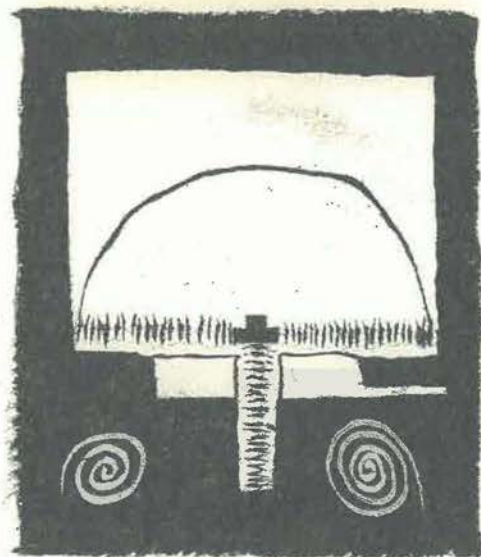
háaaalako handia da: es extraordina-
mente grande

Adberbioak errepikaturik:

oso-oso-oso-oso ona da: es extraordina-
mente buena

Ezin/ezinda gehi baino gehi -ago egitu-
 raz:

ezinda gehiago hobea (G): inmejorable

3. Beste iturri batzuetatikakoak

J. Mokoroaren (1990) lana hartu da oi-
 narritzat atal hau gauzatzeko. Hitz-elkarke-
 tetako gidoietan kontraesanik aurkituz gero,
 artikulugileari -gehienbat- zein Mokoroari
 (beraz, hainbat idazleri) leporatu. Honako
 testigantza hauetan gaur egungo arau orto-
 grafikoak erabili dira, batzuetan adizkiak
 batuaz ematen direlarik, jatorrizkoan tokian
 tokikoak agertu arren, aldaketa horrek adje-
 tiboia nola eratu den ikustea galarazten ez
 duelakoan.

3.1. Superlatibo erlatiboak

Atal gisa agertzen denez gero, aipatu li-
 buruko bigarren alean, bere hartan uztea
 egokitatzat jota, hona hemen laburpentxo bat:

• Adizki jokatua + erlatiboak:

dagozanik onenetarikoak (B): los mejores que hay

duzenik onena (G): lo mejor que tienen
munduan danik luzeena (B): el más largo del mundo

inon ere bildu den uztarik ederrena (G): la más hermosa cosecha recogida en parte alguna

izan danik onena (B): el mejor que ha habido

inon ere den hoberena (G): de la mejor calidad conocida

ahal zituen jantzirik apainenekin (G): con los vestidos más elegantes que pudo

daitekeenik atsegingarriena (UG): la más grata

den gutieneko bidegabea (L): el más mínimo daño

• Adjetiboa errepikatuaz:

onik onena (G): la mejor de todas

nagusien nagusiak (L): los más sobresalientes

nagusietan nagusiena (L): campeón de campeones

txarren-txarreneko grinak (G): la más funesta de las mantas

• Hitz edo sintagmaren bat gehituaz:

aspaldikorik gurienak (G): los más lisos vistos

sekulako gizonik ederrena zatoz (B): vie-
nes más guapo que nunca

egundokorik itxurarik onenak (G): las
mejores perspectivas

inoizko(rik) luzeena (B): más larga/o que
nunca

behinik gizenena (G): más gordola que
nunca

inondiko gozoenak (G): los más exquisitos
nihongo elizarik ederrena (L): la iglesia
más hermosa del mundo

behinekorik gehiena (G): más que nunca
sekulan eta gustokoena (G): más a gusto
que nunca

sekulakorik ijito gehien (G): más gitanos
que nunca

egundainokorik beranduena (G): más re-
trasada/o(s) que nunca

oraindikako lotsagarriena (G): más des-
lucidos que nunca

aspaldikorik ondoen (B): mejor que nun-
ca

inongo gehien (B): más que en ninguna
parte

ahalbait eta zehatzen (B): lo más exacto
posible

orotako aberatsena (L): la más rica de to-
das

haietxek eta azkarrena botako ditu (G):
los que precisamente derribará antes

denetan bizkorrenak (BG): los más espa-
bilados

ezin eta agur gozoena (G): la mejor acogi-
da

ahalik eta hobekienik (L): lo más posible

• -en gehi -ik atzizki soila:

horrek du hirina xurienik (AN, L): la ha-
rina más blanca

• Izena bera errepikatuaz:

kalte guztien gaineko kaltea (L): el daño
mayor de todos

• Aposizioan:

garestieneko olio (G): *aceite del más caro*

3.2. Pertsona- eta herri-ezizen batzuk.

Hauetariko batzuk adjetiboen artean sailkatzea zalantzagarriztat jo liteke, nahiz benetan zeregin hori bete. Ahor zenbait adibide:

Patxi Agure (B): “calvo”

Patxi Buruargi (B): “calvo”

Martin Ilargi (B): “calvo”

Patxi Zatar (G): “sucio, grosero”

Manu Zantar (B): “grosero”

Mari Buruarin (B): *Mokoroak ez dakar itzulpenik*

Krispin Kale (B): *Mokoroak ez dakar itzulpenik*

Mañaña Motz (L): *Mokoroak ez dakar itzulpenik*

Martin Tripandi (L): “tripón”

Zatarrandi (G): *epíteto a una solterona presumida*

Marizahar (G): *epíteto a una solterona presumida*

Txomin Tranpa (B): “tranposo”

Joakin Guzur (B): “mentiroso”

Matxi Ardantza (B): “borrachín”

prantses-behorra (G): *mujer “percherona”*

atze-bikotxa (G): *mujer “percherona”*

gastajale (G): “comequesos”

zorro beltz (G): “bolsalfunda negra”

Anton Diru (B): *apodo dado a un ávaro*

Anton Zurrut (G): *Antón “Copas”*

Patxi Gaizto: *apodo dado a un gitano*

Kaño Etxekalte: *apodo dado a un gitano*

Pantxika Txistu: *apodo dado a una gitana*

Buruloka (B): “tembleque”

Hankandi (B): “pata grande”

Txizati (B): “meón”

Sudurmotz (B): “chato”

labe-itxuskin (G): “estropajo” (neskez esana)

On bila, on bila, bonbila, Malen Bonbila (B)

ipurtandi (G): *nalgudola, rollizalo*

lepatsu (B) *jorobadalo*

ipurtoker (G): *contrahechalo, torcidalo de nalgas*

Ez dira ahanzi behar, bestalde, hainbat herritakoek dituzten ezizenak. Besteen antzera, zerrenda honek ere ez du agortzailea izan gura:

Txintxarri (G): *Alegikoak*

Bigunak (G): *Antzuolakoak*

Zerri gorriak (G): *Mutiloakoak*

Kokoak (B): *Zeanurikoak*

Joxemaritarra (G): *donostiarra*

Santa Luzia ezin-utzia (AN): *la indispensable*

ipurdikara koipezto (B, Bermeo): *kanpotarrak, etorkinak*

3.3. Oina besteko zapata (anabasa)

Adjetibo batzuk sail batean baino gehiagotan egon daitezke, iritziak-iritzi. Nolanahi ere den, beste nonbait esan legez, sailkapen “taxonomiko” agortzaile eta erabat zehatza eskaini baino, normalean pobretzat jo izandako euskal adjetibazioaren joritasuna erakutsi nahi izan da.

Ikusiko denez, sailkapena egiteko ez da irizpide bakarra erabili, alegia: morfologikoa, sintaktikoa..., nahasian agertzen dira, azpimarratu nahi den alderdiak hala aginduta.

3.3.1. "-ko"ren bitartez loturiko batzuk

Hona hemen atal jorienetariko bat, ikus daitekeenez, deklinabide-atzizkidun ele ugari eta hainbat kategoria gramatikal ere adjetibo bilakatzen baititu. Altxori emandako sailean *-korekikoak* zehatz eta mehatz sailkatzen direnez, hemen bereizketarik gabe eman dira, horietako batzuk sailkatzen zailak ere badi-relako. Hala ere, bertora ez dira denak jaso, beste zenbait ataletan bereziki nabarmendu nahi izan diren bestetzuk daudelako.

nonahiko jan-ontzaile (NG): buena cocinera

noizean-noizeango burukomina (B): jaqueca crónica

labetik harako ogi (B): pan recién cocido

osterantzeko izkimiri (B): entremés, sainete

bizi nahiekoa (G): persona espabilada, activa

tarteko lan (NG): tarea de casa

berriroko pesta (G): fiesta recomenzada

dena beharrekoak (B): necesidades/os de todo

nahas-mahaskako eskola (L): escuela mixta

sitsak jotzeko arropak (G): expuestos a apollillarse

sitsak jotako arropak (G): atacados por la polilla

batetik besterainoko arratare (B): rasgón de parte a parte

oina-oinako zapata (G): zapato de su medida

txapela larruakikoa (G): boina con correa

inorenekoa (G): casa ajena

atorratzako zerbaít (G): algo que haga de camisa

beranduko orduak (G): horas tardías, a deshora

zintzilikako oihal-zapi (G): adorno con colgaduras

upela baino handiagoko mozkarrekin (G): gran borrachera

bestekoa izan (G): persona convecina

handikoak (B): los/as de la vivienda contigua

etxekoneko (G): el/la del otro piso

ogipeko (B): servidor/a

hanka bizikoa (G): ágil de piernas

guztirakoa (B): apta/o para todo

ezertakoak (B): habilidosas

nahi bezalako jende (G): personas aptas

esateko gaitasun (B): aptitud digna de mención

bestezazko hitzegite (G): conversación mediante terceros

gizajo gelditu beharrekoa (G): un/a pobre hombre/mujer

Jainkoaren eskutikako lanak (L): las obras de la mano de Dios

gizentzekoa izan (B): ser propenso a engordar (cerdo)

3.3.2. Aditza/izena + barik/gabe(ko)a

...urte bete gabeko neska (G): chica menor de ...

bizarra azaldu gabeko ume (G): imberbe
hezur gabeko hankak (B): piernas ágiles,
de goma

ogi jakirik gabea (L): pan "a palo seco",
sin nada

ardo bako (B): abstemia/o

lur zaporegabe (R): tierra dura, ingrata

gozo bagako lur (B): tierra no jugosa

segak jo-gabea (G): sin segar

inoiz esnea batu bako (B): madres nunca
ordeñadas

eguzki bako baserri oskola (B): caserío de
mala muerte

su bako etxe (B): casa deshabitada

zeozertan ikasi bagakoak (B): inexpertos

etenbako langile (B): trabajador/a incan-
sable

arren-bako lan (B): trabajo sin esfuerzo/
oración

baso erdi inork edan-gabeak (G): Moko-
roak itzulezintzat joa

3.3.3.- Adizki jokatu gehi -ko

jan nazazuko dago (B): está que dice "có-
meme"

hordagoko bazkal-afari (B): comida y cena
de primera clase

3.3.4.- "-zko"

Aita Villasantek bere "Estudios de Sintaxis Vasca" liburuan adjetibaziorako oso baliabide emankortzat jo arren, Mokoroak jasotakoen artean ez da hainbestetan ikusten, ezta Altzoren adibideetan ere.

herri jaungoikozko (B): pueblo piadoso

3.3.5. Metaforak, irudiak, konparazioak...

Barruti honetan denetarik agertzen da, alegia, morfologia edo sintaxiaren aldetik beste nonbait ere sailka daitezkeenak. Hala ere, banan-banako baliokidetzen mugak gainditzeko orduan honelakoek duten garrantzia nabarmentzearen, baliabide gisako atal hau eranstea erabaki da. Zer esanik ez, honetan ere -kodunak nagusi.

oina besteko zapata (B): zapato de su medida

mendia adinako gizaseme (AN): tan grande como una montaña, gigantón

txakur jezarri bat baino handiago ez izan
(B): de ruin estatura

besoen beteko mutiko izan (L): chicarrón
ikatza lore zenean sortua (AN, L): persona morena

burutik joan arazteko atsekabe (L): dolor capaz de trastornar el juicio

burutik eragiteko besteko estualdi (B): capaz de hacer perder el juicio

goia joko zuen halako gizon (G): gigantón, hombrón

txanpon baten min (AN): dolor de poca monta

ordu jakin (G): la hora de la muerte

lo gozo (G): sueño dulce, agradable = muerte

irabazi-leku (B): cielo cristiano

okotzerainoko betekada (B): gran hartazgo
erregek jaten omen duena (G): bocado de reyes, exquisito

beste-bete adina janari (NG): comida abundante

okotzeraino bete arteko jan-edana (B): gran comilona

ardoaren lagun gorri eta zuri (B): bebidas alcohólicas

mantalpekoa (G): aguardiente clandestino

Pilipa Antoni (G): apelativo jocoso del aguardiente

abarkatxoak egiteko moduko esne lodi (G): leche con mucha nata

atzo goizeko bildotsa ez izan (AN; baz): ser mayor de edad

ipurdia bete-beteko prakak (B): pantalones muy ceñidos

lora zuri jantzita agertu (B): aparecer vestida/o de blanco

jaunen jaunak izan (BN, NL): ser ganadores

hartu ezin halako karga (G): carga superior a las fuerzas

astoa makilara legetxe eginda (B): hechol a al palo

lana inondik ahalean egin (AN): con todo el empeño posible

3.3.6.- "dun" atzizkiaren bidezkoak

aurpegi tximurdun atso (B): vieja arrugadita

buru zuridun agure/atso (G): anciano/a canoso/a

hilbizikoen arpegidun hau (B): esmirriado, muerto de hambre

agure txotadunak (B): viejos de cachucha
eskoladunena (G): la más pintada

3.3.7.- Hurrenkera bereziak

Lehen esan bezala, irizpide bat baino gehiago ibili da eskuhartzean. Oraingo honetan ohikoak ez diren hurrenkera batzuk jaso dira. Bat baino gehiago -ko atzikiaz eratua.

egun gaztetakoak (B): años de juventud

gazte lorekoa (B): joven en la flor de la vida

handi-denbora (AN): edad adulta

prakadun lotsagaldukoa (B): varón desvergonzado

heriotza behingo-bateko (B): muerte repentina

handi-lan (G): tarea fuerte

3.3.8. Partizipioa gehi beste elementuren bat oinarrian

gainetik beherera batean ehoa (L): tejida de una pieza de arriba a abajo

edozeinen aurreko egoki jantziak (AN): vistosamente ataviadas

lastotara ugari (G): pródigo en paja

ebaki-nahitua (AN): maduro para la siega

agure urtearen urtez burua zuritua (G): encanecido por la edad

haragiz jantziagoa izan (G): llena/o, rellenalo

haginak zaharrez zulatua (B): dientes cariados de viejos

makailu gazia tomatetan zikindua (G): bacalao en tomate

gaztetasuna atxurrean igaroak (G): los que han pasado la juventud en la labranza

3.3.9. Izen-elkarketa bidezkoak

zilegi-lur (G): tierra comunal

eztijario (G): adulador

bi seme aingeru (AN): dos hijos muy pequeños

goiz-gizon (BN): jovenzuelo

katu-bizar (G): bigote escaso

hanka-makila (G): pierna contrahecha

osasun-belar (B): hierba medicinal
zahi-zaku (G): dragón insaciable
eztei-emaile (AN): persona que convida a
 banquete de boda
ordi-poto bat (B): borrachinga
gizon-sagardo (G): sidra seca, no dulce
lan-giro (G): buen tiempo para trabajar
gizon arto-puska izan (L): ser un buen
 hombre
emakume etxemaitea (G): ser mujer de su
 casa, hacendosa

3.3.10. Sintagma bat adjetibo gisa

Ondoko adibideotan adjetibodun izen-sintagma batek adjetiboarena egiten du. *Ipur-tandi* eta horren modukotzat jo daitezke. Hala ere, baliabideak baliabide, sail gisa eman dira.

gizon zorro handi (L): panzudo
kapela goi-handi eta magal-zabal (B):
 sombrero de copa alta y alero ancho
nekezale edan-sarri (B): trabajador borra-
 chin
pertsona jan-zaharra (L, B): persona que
 ha estado largo tiempo sin comer

3.3.11. Modifikatzailedunak

Adjetiboari zerbait eransten dioten osagaiena teoriarari gehienek jorraturiko alo-rra da. Hona hemen aipagarri irudituriko albatzuk, gutxiagotan aipatuak.

gogotik gizona izan (G): hombre muy gordo
asko moduzko zauri (G): herida grave
lur heze-antza (G): tierra un tanto húmeda
neke-antzeko lur (G): tierra dura de la-
 brar

segaz jotzeko modukoa (G): a punto para
 cortarla

bildu-urren (AN): casi recolectados

nahi ahala josteko (B): toda la costura que
 quiera

ekin ahalako lan (B): trabajo afanoso

gogotik gizona izan (G): hombre muy gordo

txitezko onak (G): muy buenas/os

3.3.12. Enfasi bidezko adjetibazioa

Euskal adjetiboaz ari izan diren pentsala-ri gehienek aipatu dute sail hau. Mokoroaren lanean honelakoak ediren dira:

Hau bai dagoela neskaxa! (GB): chica
 lucida

Ez duzu belauñ gogorrik! (G): ¡qué ágil
 eres!

Txilibitu hori/horrek! (G): ¡el escualido /
 chupado ese!

Hori sagardotxua dago! (G): ¡Qué sidra
 más deliciosa!

Hau da sagarraren emana! (G, L): ¡Qué
 cosecha tan buena!

Zoritxarreko trena! (B): tren de poco va-
 lor, ¡menudo tren!

Moldakaitz bera naizena! (GN): ¡con lo
 torpe que soy!

3.3.13. Ezezkoak

Hauek ere morfologia aldetik beste sai-len batean sailka litezkeen arren, baliabide gisa nabarmentzekoak dirudite.

ezin-janeko (G): incomedible

nahi-eztako hondarrak (G): sobras de co-
 mida

ezin-egina (G): imposibilidad más absoluta

gauzaez (B): persona inútil

moldatu-ezina (G): desmañada/o

guzirako gauz-ezekotzat eduki (G): tener por inútil total

3.3.14. Ikuspegi desberdinak.

Itzulpena hizkuntzen kutsadura semantikorako bide ia oharkabea da, batez ere maiztasun handiko esamoldeetan. Jarraian jasotakoetan, segur aski, gazteleraz "caída fea" esan liteke, edo "herida con mala pinta", baina bertara bildurikoak dira Mokoroak emandako itzulpenak. Finean, Vinay eta Darbelnet-en ihardunbideetariko baten aurrean geundek, garrantzi handikoa, arrotasunerako bidea izan daitekeelako xede-hizkuntzan zuzen eta artez eman ezean. Jakina, afera hau ez da adjetiboena soilik, aditzekin ere usu izaten baita: "gatza eman" = "echar sal", "hacer ruido" = zarata atara. Baina adjetiboa idazgaia izanik, bego atal hau ohar gisa.

erori itsusi (L): mala caída

ikusi txarreko ebaki (G): herida de feo aspecto

3.3.15. Atzizkidunak

lur behar-erraza (B): tierra fácil de labrar

lur erabilerraza (B): tierra fácil de remover

3.3.16. Erlatibodunak

Erlatiboa oso bide ezaguna dela jakinik, berezitzat jotako erakusgarri batzuk baino ez.

guztiahaldagiena (B): todopoderosa

besterik ezin deneko erremediua (G): excusa de la impotencia

jatorritik jatorririra dituen ekanduak (B): costumbres tradicionales

ahaldentxo guztian jardun (G): haciendo todo lo que buenamente puede hacer

3.3.17. Nahas-mahasa

Atal honetara beste sailetan ondo egokitzten ez direnak edo esamolde gisa nabarmen-tzat jotako batzuk bildu dira.

ibil-gona (B): falda de calle

orratzetik hara legez jantzi (B): vestir como recién salido/a de la sastrería

ukondoa goitik erabiltzen zale (B): aficionada/o a empinar del codo

azaletik-laster gogorrak diren lurak (B): tierras de poca superficie laborable

lehorrari eusten gogorra (G): resistente a la sequía

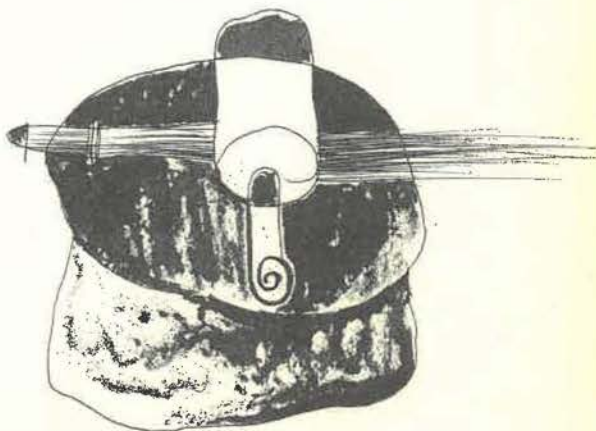
behi ume egin berri (G): vaca que está criando

oihal lobi-hartzailea (B): paño sufrido

alkondara bigun zalea (B): aficionado a camisas finas

eman-ekarria (G): confidente, correveidile

bibote eder expain guztian betea (AN): bigote lucido y bien poblado

3.3.18.- Kategori aldaketak.

Oso atal garrantzitsua litzateke, eta hala aitortzen du Euskaltzaindiak ere, norabide bikoa denez gero, alegia, sorburukoan adjetiboa ez denak xede-hizkuntzan adjetiboa lagun eramatea gerta daiteke eta alderantziz, sorburukoan adjetiboa agertu arren, xede-koan halakoren izpirik egon ez. Ondorioz, horrelakoak nekez aurkitzen dira hiztegi bidez, Vinay eta Darbelnet-ek aipaturiko itzulpen-ihardunbideen alorrera lerratu beharra legokeelarik. Ikus daitekeenez, luze bai luze da saila, eta, zoritxarrez (?), hiztegiari orpoz-ozpo jarraiki itzultzen dutenen kaltean, hiztegi bidez nekez argitzekoa.

gabe (G): *persona inepta*

ernal (NG): *(oveja) preñada*

adinean goratxo egon (B, m): *ser de edad avanzada*

azal bete-betea egon (B): *ser muy gordo/a*

hezur handiak eduki (B): *estar hecho un hombrón*

nere zahar guztian (G, rent): *en mi avanzada edad*

umetxutan (B): *en la primera infancia*

dena zaina du (NL): *ser vigoroso/a*

hezurra eta azala egon (G): *ser esquelético/a*

buruko minen buruko minez (B): *terrible dolor de cabeza*

bestez behar duena (G): *el que no se vale por sí mismo*

huts (B), *oker* (NG): *defecto físico*

lagun argi (G): *lazarillo*

ezin-esana eduki (B): *ser tartamudo/a*

jan arinean ibili (G): *andar a dieta*

jan-edan larretara emana (B): *entregada/o a la gula*

haragitarakoa izan (G): *aficionada a comer carne, res destinada a carne*

gozagarri (G): *cosa apetitosa*

ogiak bihotza eduki (B): *pan mal cocido*

ogia ore da (L): *pan crudo, mal cocido*

eder etorri (B): *buena perspectiva (cosecha)*

ur-aparretan ibili (G): *andar boyante*

3.3.19. Erdaratikako adjetiboak

Ahor beste sail bat hiztegi-tan nekezago agertzen dena, hiztegi-gile gehienek nolabait-eko beldurra, higuina edo begirunea dietelako halakoei. Horrela, mailegu irentsiak, irensgabeak eta murtxikatzen hasi berrikoak agertzen dira eguneroko hizkeran, horietako batzuek islada izaten dutenak herri-literaturatik hurbil dauden izkribuetan, baina askotan hortik igaro gabe.

edale maju

primerakoa izan

markakoa izan

animoso ibililegon

segurua izan

popuertzakoa izan (B, Fray Bartolome)

enbusterrua izan

interesatua izan

justu manamenduak (Zib. Etxeb.)

venial fultak (Zib. Etxeb.)

enganoso munduan (Zib. Etxeb.)

arazo sozialak

garraio publikoak

majo ibili

airosa izan

iguala izan
diferentea izan
klaro egon
santu izan
irentsi-behar tristea (GB)

3.4. Adjetibo-atzizkiak

Adjetiboak sortzen dituzten atzizkiak sail modura ez dira berariaz inon aipatzen. Hori dela-eta, Jesus Mari Agirreren "Euskal gramatika deskriptiboa" lanera (1991, 1.180. orrialdetik aurrera) jo izan da. Honako meta hau eskaintzen da bertan. Lekukotasunen berri zehatzagoa jaso nahi izanez gero, begira bitez aipaturiko liburuan.

a) Sujettoa:

-gin: "Zurginga zen ogipidez"
 -le: "Negarra bera da nahiko esale"
 -gile: "Ez zan amoregile"
 -tzaile: "Gizon garaikor eta menderatzailea zen Allende"
 -ari: "Katakumak baño olgetariago"
 -sa: "Jainkosa bihurtu nuen oharkabea"
 -zale: "Ikastun, asmozale: alkarregaz ikasi genduan (...) "
 -dun: "Zeren kulpante, zeren errudun sentitzen haiz, bada?"
 -ante: "Antxoak diztiranteak kubieta gaienar jauzika"
 -ero: "A ze guzurertero-taldea zareten denok ere!"
 -zain: "(...) urrutitik dakusa farozainak"
 -ide: "Zeren zuk ezpaituzu zure senara bizikidetzat (..) nahi"
 -buru: "Zorion-irritsa da, bai, nere kezka-burua"

b) Ugaritasuna

-tsu: "(...) jardun gogotsuetan egoteko"
 -zu: "Bihotz-errebista kakazu (...) "
 -ti: "Nekati, morroiak baietz egin zion buruarekin"
 -oso: "(...) neurritz gaineko setosoa"

c) Joera

-or: "Noiztanik da gizona pentsakorra?"
 -oi: "Euskalduna hitz gutxikoa duzue, isila, barrenkoia"
 -bera: "Orain irribera dago (...) "
 -ile: "Ai, kakile nauk, aita"

d) Erlatiboa

-ar (-tiar, -liar): "Mutil gaztea, goiztarra, (...) "
 -ko (-zko): "euskal batzarrerik lotsaizunezkoen"
 -ante, -al: "zeukan sinu mespreziantea"

f) Baloratiboa

-garri: "Toxa, beraz, guztion osasungarri"
 -gaitz: "Napoleon oronahi asekaitezaren soldadu baitabil"
 -ezin: "sendaezina"
 -erraz: "Osasuna oso gauza galduerreza zala (...) "

g) Gabezia:

-gabe: "esakeran tolesgabea"
 -izun: "helburuak lorkizun dituztela (...) "

3.5.- Adjetiboak konposakeran

Zuzenean zein zeharka agertu diren arren, adjetibazio-bide garrantzitsu honi aipu egiteko, hona hemen, atzera ere, "Euskal gramatika deskriptiboa" (1991, 1.226. orrialdetik aurrera).

3.5.1. Adjetibo-bikoteak

a) Erlaziorik gabeko adjetiboak:

"Zer eta otso haundi-beldurgarri bat (...)"

b) Adjetibo kontrajarriak:

"Hiregana eta hiregatik hurbil-urrunka dabilen arraunlari (...)"

c) Berrespen-bikoteak:

"(...) bere buruan erabilen estu-larria"

3.5.2.- Izena eta adjetiboa

a) Adjetibo arrunt gisa

"txakame, txotxapaindu, buztanikara, diruzale, (...)"

b) Izate edo jarrerazko balorazioa

"odol-bero"

"odol-gaizto"

c) Portaerazko kalifikazioa

"giza mordo fedebeto"

d) Lokarri sintaktikoz jokatu

"(...) ziñoan atso gerrilodi, gonamotz, eskuzikindun batek"

e) Izena eta partizipioa

"(...) etsia eta gogo-urritua"

f) Izena eta adjetibo eratorria

"Eta, hik, Fullini, tunel-egile etsi erraz ohore-gose horrek?"

g) Atzizki bidezkoa

"Denbora guzia begi-betegarri eta gorputz-arimen atsegingarri"

3.5.3.- Adberbioa eta adjetiboa

a) Adberbioa eta adjetibo hutsa

"(...) beti-garbi bat, erdoi-ezin bat"

b) Adberbioa eta partizipioa zein aditz eratorbidezkoa

"kritiko asko-jakinak"

3.5.4.- Aditza eta adjetiboa

Aditzi gaitz, erraz, min, zain baloratiboak eta berri, zahar aspektualak eransten zaizkie.

"Osasuna oso gauza galdu erreza zala irakatsiaz"

3.5.5.- Izena eta izena

a) Izen hutsa gehi izen hutsa

"Inork pentsa zezakeen baino astolapiko handiagoa baitzen"

b) Adjetiboa eta izena

"Basurde horrek txiki-arraio egingo gintuzke"

c) Aditza eta izena

"Konta-katiluren bat (...)"

3.5.6.- Aditza eta izena

"Ate gibelean geratu zen adimin ibiltaria"

3.5.7.- Bestelako egiturak

a) Ezeztapenak

"Baina orain eta hemen behar dudarik zer gutxi eta zer gauzaezak"

b) Bikote kontrajarrikoak

"Catalunya erri nai-ta-ezin bat omen da"

4.- Eremu semantiko bat zedarritu nahian

Mokoroaren "Ortik eta emendik" (1990) horretatik ateratako laginetik (bi ale potoloen zazpiren bat), hona hemen "handi" adjetibo ezaguna zenbat aldiz agertzen den. Irakurlea, gaztelarazko sarrerei erreparatuz

gero, berehala konturatuko da sarreran aipaturiko hiztegi elebidunen segadak zenbaterainokoak izan daitezkeen. Adibidez, ezagunlagun eskolatuci "poderoso" euskaraz nola esaten den galdetu, ea zenbatek ematen duen "esku handikoa" edo antzeko zer bait.

- *gizon handi usteko (G): hombres que se creen importantes*
- *osin handian sartu (G): obtener buen empleo*
- *handi-lan (G): tarea fuerte*
- *arazo handietan ibili (AN): andar muy ocupado*
- *toki handia hartu (G): abrir mucho camino*
- *gora handia egin (B): prosperar mucho*
- *asmo handi (B): gran proyecto*
- *aurre bide guztiz handi (B): gran progreso*
- *bide handia(k) egin (B): avanzar, progresar*
- *porru-hazi handirik atera ez (G): no sacar buen provecho*
- *ezer handirik atera ez (G): no sacar gran provecho*
- *aurreraka handi (B): gran avance, adelanto*
- *ibilera handi (G): trayecto largo*
- *gaizkin handi (B): gran delincuente*
- *lan handi (L): gran obra*
- *doktor handi (L): doctor famoso, grande*
- *egiteko handi (G): gran empresa*
- *eginkizun handi xamar (G): responsabilidad de cierta importancia*
- *edur handiak (GB): grandes nieves/nevadas*
- *apeta handi (G): gran afán, afición*
- *gauza handi (G): motivo importante*
- *bide handi (G): motivo, fundamento importante*

- *handi gaizto (G): poderoso malo*
- *berezko indar handi (B): gran influencia natural*
- *lan handi (G): gran aventura*
- *ur handiegiak (G): aguas profundas*
- *adiskide handi (G): grandes amigos*
- *ganora handia ekarri (B): traer buena disposición*
- *antze handiko (L): de gran talento*
- *handia izan zerbaitetarako (AN): ser muy a propósito para algo*
- *mutil handiak izan zeozertan (B): ser duchos, sagaces*
- *erakutsi handi (B): mucha instrucción*
- *erdaldun handi-handi (G): persona que sabe bien el castellano*
- *taju handikoa etorri umea (G): traer disposición para algo*
- *indar handien jabe izan (G): ser poderoso*
- *gai handiko (L): de gran capacidad, de grandes recursos*
- *esku handikoa (G, B): poderoso/a*
- *upela baino handiagoko mozkorarrekin (G): gran borrachera*
- *habe handi (G): soporte o pie grande*
- *kapela goi-handi (B): sombrero de copa alta*
- *izur handi (G): frunce o dobladillo*
- *berriketa handirik gabe jositako prakak (G): pantalones cosidos con sencillez, sin adornos*
- *eraztun begi handiak (G): sortijas de abultado engarce*
- *kapusai handi (G): poncho grande*
- *jan handituta egon behia (B): estar meteorizada*

- *arto-gose handi* (G): poca cosecha de maíz
- *kopuru handi* (G): cosecha abundante
- *harri-eraso handi* (G): granizada grande
- *belmin handi* (AN): golpe rudo
- *burukomin handi* (B): gran quebradero de cabeza
- *Martin-pulu handi* (NL): apisonadora
- *zauri handi* (B): gran herida
- *lur-bazter handi* (G): gran extensión de tierra
- *handirako* (G): cubiertos para los platos del principio
- *egosi handi* (B): medio cocido
- *ongailu handi* (L): excelente condimento
- *ardo handi* (G): vino de calidad
- *barrengo hotz handirik gabea* (G): muy bebida/o
- *ardozale handi* (B): gran bebedor
- *eztei handi* (G): cuchipanda grande
- *bazkari handitxo* (G): comida más que que regular
- *ogi-pusketa handi* (G): zoquete de pan
- *jan handiko* (G): de mucho comer
- *kutizia handiko* (G): caprichosalo para comer
- *jale handi* (G): buen comedor, insaciable
- *sabel handiko* (BG): tragón, gargantúa, comilón
- *gose-aldi handi* (G): hambre atrasada
- *ekin handia egin* (G): comer con aplicación
- *jateko deia handi du* (L): tener mucho apetito
- *hil handi* (B): medio muerto
- *alde handi* (G): gran diferencia
- *gora handi* (B): mejoría
- *hoberantza handi* (B): mejoría grande
- *zauri nahiko handi* (G): herida de consideración
- *min handi* (B): mucho daño
- *zalapartako handi* (L): caída grande
- *gor handi* (B): sordera grande
- *hankarte handia duen emakumea* (G): patizamba
- *erren handi* (G): gran cojera
- *burutik beherako handi* (G): gran catarro de cabeza (romadizo)
- *dardar handi* (G): temblor grande
- *mozkor handi* (G): borrachera tremenda
- *buru handi gelditu* (G): atontarse
- *gaitzak indar eta su handia hartu* (B): agravarse enfermedad
- *sukar handi* (L): fiebre grande
- *atzera-aurrera handirik egin ez* (G): estar estacionario
- *gaixo handi* (B): muy enfermo
- *eri handi eta handi izan* (L): enfermarlo muy grave
- *ardura handiko gaixo* (B): enfermo de cuidado
- *makalaldi handi* (B): enfermedad grave
- *begizulo handi* (G): ojo hundido
- *lanbide handi* (G): sufrimiento grande
- *oinaze handi* (G, L): gran dolor
- *min handitxo eduki* (G): doler bastante
- *ezinegon handi* (G): desasosiego grande
- *gaitz handi* (G): enfermedad grave
- *gainbehera handia egin* (G): sufrir un gran bajón

- *handi-gaia da (G): va a crecer mucho, trae mucho cuerpo*
- *gizon hezur handiko (B): fornido*
- *osasun-aldi handia egon (G): reinar la buena salud*
- *jakinduriako bizar handiak (G): grandes barbas de sabio*
- *zuhurtzia handiagoa (L): discreción mayor/ superior a*
- *zahar-gazte handia izan (B): gran diferencia de edad*
- *txakur jezarri bat baino handiago ez izan (B): de ruin estatura*
- *toki handia eduki praktetan (G): venir grandes los pantalones*
- *mutil handia egin (G): ser mayor (umeeekin erabilia)*
- *lagun handi (B): gran amigo*
- *kankailu handi (G): hombretón*
- *hezur handiak eduki (B): estar hecho un hombrón*
- *handi denborako ibilera txar (AN): mala conducta edad adulta*
- *gizon zorro handia (L): panzudo*
- *gilbor handi (B): barrigón*
- *ama adina handi egin (G): tan alta como la madre*
- *adin handikoak (L): los viejos*
- *adin handi (G): la mucha edad*

5.- Irteera

Amaitzeko, Ludwig Wittgenstein-en berbak erabiliko ditugu, Jose Luis Alvarez Santa Cristinak eman bezala:

“Eguneroko hizkuntzan arrunt sarritan suertatzen da hitz berak modu eta molde desberdinez izendatzea —ikur desberdinei dagokiela, beraz— edo bi hitz, modu eta molde desberdinez izendatzen dutelarik, itxuraz modu desberdinez enpleguak izatea perpausean.

Honela, ‘da’ hitza kopula gisa agertzen da, berdintasun-zeinu gisa eta existentziaren adierazpen gisa; ‘existitu’, aditz iragangaitz gisa, ‘joan’ bezala; ‘identiko’, adjetibo gisa; *zerbaitetaz* hitz egiten dugu; baina baita halaber gertatzen ari den *zerbaitetaz*. ‘Gorri gorri da’ perpausean —non lehenengo hitza pertsona-izena den eta azkena adjetibo bat— hitzok ez dute esanahi desberdina soilik, *ikur desberdinak* baitira baizik.”

(...)

“Hartara, ‘Sokrates identiko da’-k ez du deus esaten, ‘identiko’ hitzari, *adjetibo* gisa, ez diogulako *inolazko* esannahirik eman. Zeren eta berdintasun-zeinu bezala agertzen denean, modu eta molde guztiz bestelakoez sinbolizatzen baitu —izendatze-erlazioa beste baita—; ikurra ere, beraz, guztiz desberdina da bi kasuetan; ikur biek zeinua dute soilik, ustekabean, amankomunean”.

BIBLIOGRAFIA

- LAMIQUIZ, V., *Lingüística española*, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, 1975.
- NEWMARK, P., *Manual de traducción*, Catedra, Madril, 1992.
- AGIRRE, J. M., *Euskal gramatika deskriptiboa*, Labayru Ikastegia, Bilbao, 1991.
- LAFITTE, P., *Grammaire basque*, Baiona, 1962.
- MITXELENA, K., "Nombre y verbo en la etimología vasca" in *Fontes Linguae Vasconum*, 1970.
- VILLASANTE, L., *Estudios de sintaxis vasca*, Editorial Franciscana, Aranzazu, Oñati, 1983.
- EUSKALTZAINDIA, *Euskal gramatika. Lehen urratsak*, Euskaltzaindia & Nafarroako Autonomi Elkartea, Nafarroa, 1985.
- DE ALTZO, D., *Estudio sobre el euskara hablado*, Donostia, 1961.
- MOKOROA, Justo M., *Ortik eta emendik. Repertorio de locuciones del habla popular vasca*. Labayru, Eusko Jaurlaritza, Etor. Bilbao, 1990.
- WITTGENSTEIN, L., *Tractatus logico-philosophicus*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao, 1990.